

Johanna Ilmakunnas

Pihat, puistot ja puutarhat historiantutkimuksen kohteena

Tämä *Historiallisen Aikakauskirjan* teemanumero tarkastelee pihojen, puistojen ja puutarhojen historiallisia kerrostumia ja jatkumoa. Tuhansien vuosien taakse ulottuva puutarhojen historia nivoutuu yhteen esteettisten, kulttuuristen, sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten virtausten kanssa. Puutarhat, kuten myös puistot ja myöhemmin pihat, olivat pitkään yksityisiä, omistajansa statuksen, hyvän maun, vaurauden, mutta myös sivistyneisyyden ja ahkeruuden osoituksia. Keskiajalla muurien ympäröimissä linnojen ja luostareiden puutarhoissa kasvatettiin sekä hyöty- että koristekasveja, ja puutarhaan pääsy oli vain rajatun joukon etuoikeus. Ero koriste- ja hyötypuutarhan välillä muuttui selkeämmäksi, kun puutarhojen pinta-ala kasvoi ja oli poissa hyötyviljelyalasta. Pitkään vain hallitsijoilla ja herrasväellä oli halua ja mahdollisuuksia käyttää omistamastaan maasta osa tuottamattomaan puutarhaan tai puistoon, jossa esteettiset arvot olivat pääosassa. Pihat olivat puolestaan pitkälle 1900-luvulle hyötyviljelyn tiloja, joissa omenapuut ja marjapensaat saivat enemmän tilaa kuin koristekasvit.

Tämän numeron artikkelit keskittyvät puutarhojen ja puistojen historiaan Suomen alueella. Tarkemman tutkimuksen kohteina ovat kartanopuistot ja -puutarhat, julkiset kaupunkipuistot, kansallis- ja kunnallispuistot, tavalliset pihat sekä puutarhaviljelyn eteen tehty valistustyö. Mukaan on mahtunut luonnollisestikin ainoastaan pieni osa erilaisista pihoista, puistoista, puutarhoista ja viheralueista sekä niihin liittyvästä historian-tutkimuksesta. Koska monet tutkimuksen koh-

teena olevat puutarhat tai muut viheralueet ovat olemassa yhä edelleen, tulee erityisen selväksi, että pitkien ajallisten jatkumoiden ja muutosten nykyaikaan ja siitä eteenpäin ulottuvien merkitysten ja vaikutusten arvioinnissa tarvitaan historiantutkimuksen ja muiden tieteenalojen tuottamaan tietoa. Tutkimus auttaa kontekstualisoimaan historiallisten puutarhojen eri kerrostumia ja ymmärtämään paremmin kaupunki- ja kunnallispuistojen hyvinvointi- ja kulttuurimerkityksiä asukkaille.

Kaisaniemen puisto Helsingissä on Suomen vanhimpia alun alkaenkin julkiseen käyttöön perustettuja puistoja. Paikka varattiin puistomaiseksi kävelyalueeksi jo vuoden 1812 asemakaavassa ja toteutettiin 1820-luvulla. Puiston lopulliseen muotoutumiseen vaikutti myös Turun Akatemian kasvitieteellisen puutarhan sijoittaminen Kaisaniemeen, kun yliopisto siirrettiin Turusta Helsinkiin vuonna 1828. Ranja Hautamäki ja Julia Donner tutkivat Kaisaniemen puistoa sen perustamisesta nykyaikaan asti erilaisten historiallisten kerrostumien ja niiden merkitysten ymmärtämiseksi. He käyttävät analyysinsä välineenä puistotyyppittelyä, jossa eri vaiheet seuraavat toisiaan, vaikkakaan ei aina tarkkarajaisesti. Kaisaniemen puisto on muuttunut alkuaikojen maisemapuistosta sosiaalireformististen aatteiden puiston toimintoja korostavaksi reformipuistoksi, virkistystä ja urheilua painottavaksi julkiseksi tilaksi sekä lopulta julkiseksi, avoimeksi puistotilaksi. Hautamäki ja Donner painottavat eri vaiheiden toisaalta erillisiä ja toisaalta päällekkäisiä merkityksiä Kaisaniemen puistolle. He

nostavat painokkaasti esiin, miten merkittäviä julkiset puistot ovat kulttuuriperinnön ja kulttuurisen elinvoimaisuuden kannalta nykypäivän kaupungeissa. Lisäksi he tuovat esiin, miten juuri Kaisaniemen puiston kohdalla kulttuurihistoriallinen merkittävyys ja suojelupäätökset ovat ristiriidassa puiston rapistuneen ja epämääräisen nykytilanteen kanssa.

Kartanoiden puistot ja puutarhat kuuluvat kansainvälisesti puutarhahistorian tutkituimpiin alueisiin. Kartanoiden, kuten myös pappiloiden, merkitys uusien puutarhakasvien ja viljelymenetelmien levittämisessä ja kansansivistämisessä puutarhaviljelyn avulla on ollut merkittävä. Lisäksi kartanopuistoista tuli tärkeitä puolijulkisia vapaa-ajanviettopaikkoja ja vertailukohteita, kun kartanonomistajat avasivat yksityiset puistoalueet turistien vierailtavaksi. Mirja Mäntylä analysoi Tampereen läheisen Karlbergin kartanon ja Viipurin läheisen Monrepos'n kartanon omistajien motiiveja pitää kartanopuistot avoinna vierailijoille 1880–1920-luvuilla. Mäntylä nostaa tarkastelussaan keskeiselle sijalle maaseudulla sijainneiden kartanoiden ja läheisten kaupunkien välisen vuorovaikutuksen, sillä kulkuyhteyksien paraneminen, matkanteon nopeutuminen ja (lähi)turismin kasvu 1800-luvun lopulla lisäsivät kontakteja kartanoiden ja läheisten kaupunkien välillä. Kartanoiden yleisölle avoimet puistot olivat kulttuurihistoriallisia nähtävyyksiä ja lisäsivät kaupunkien houkuttavuutta turistikohteina, mikä nousee esiin myös aikakauden opaskirjallisuudessa. Avoimen puutarhan ja puiston voi nähdä myös osana yläluokan hyväntekeväisyysihannetta, sillä viherympäristössä oleskelun suotuisat vaikutukset ymmärrettiin hyvin.

Simo Laakkonen, Sami Louekari ja Anu Lahinen lanseeraavat artikkelissaan käsitteen kunnallispuisto, jolla he tarkoittavat puistoja ja suojelualueita kunnallisella tasolla, lähellä asukkaita. Kolmikko tarkastelee kunnallispuistojen perustamista Suomessa ympäristöhistorian näkökulmasta ja kytkee kunnallispuistojen perustamisen kunnallispoliittiseen päätöksentekoon, luonnon-suojeluaatteiden ja kotiseutuaatteen leviämiseen 1800-luvun lopulta alkaen sekä teollistuvan ja teollistuneen yhteiskunnan tarpeeseen tuoda työväestölle mahdollisuuksia luonnossa liikkumiseen porvarillisten kaupunkipuistojen ulkopuolella. Paikallisten asukkaiden ja yhdistysten toiminta on ollut merkittävää paikallistason pää-

töksenteossa 1800-luvun lopulta lähtien, mikä on tehnyt perustetuista kunnallispuistoista myös tärkeitä paikallistunteen ja paikallisen luontosuhteen alueita. Yksityiset, yleisölle avoimet kartanopuistot, kuten Mäntylän artikkelissaan tarkastelemat Karlberg ja Monrepos, olivat kunnallispuistojen esikuvia ja rinnakkaisia puistotiloja, sillä myös niiden avaamiseen yleisölle liittyi ajatus kansansivistämisestä ja virkistysmahdollisuuksien tarjoamisesta paikallisille asukkaille.

Kansanvalistus sekä hedelmäpuiden ja muiden hyötykasvien viljelyyn kannustaminen olivat merkittävässä roolissa uusien puutarhahainten, viljelykasvien ja -tapojen leviämässä laajemmassa mittakaavassa 1700-luvulta lähtien. 1800-luvun lopulla ilmestyi puutarha-aiheista opaskirjallisuutta sekä suomeksi että ruotsiksi ja lehdissä julkaistiin puutarhapalstoja. Näiden merkitys tiedon ja osaamisen levittämisessä oli merkittävä. Nina Edgren-Henrichson kirjoittaa Suomen ensimmäisestä pomologin eli hedelmien ja marjojen kasvatukseen erikoistuneen koulutuksen saaneesta naisesta Alexandra Smirnofista (1838–1913) ja tämän työstä puutarhaviljelyn edistämiseksi. Smirnoff toimitti usean vuoden ajan *Kasvitarhaa, Koti ja Yhteiskunta* -naisasialehden puutarhapalstaa ja myöhemmin erillistä liitettä. Vaikka Smirnoff ei itse ollut ainakaan aktiivinen naisasianainen, oli hänen koulutuksensa ja toimintansa itsenäisenä ammatinharjoittajana naisasialiikkeelle tärkeä esimerkki naisten koulutus- ja työskentelymahdollisuuksista, varsinkin, koska puutarha-alaa pidettiin erityisen sopivana naisille. Smirnoff pystyi *Kasvitarhassa* ajamaan itselleen tärkeää kansanvalistuksen ihannetta, ja hän toi palstallaan Suomeen myös vaikutteita muualta lainaamalla ulkomaisten puutarhalehtien sisältöjä kirjoituksissaan.

Piha on viherympäristönä arkisempi kuin puutarha tai puisto, ja se voi myös olla huomattavasti vaatimattomampi, jopa karu. Koristekasvien istuttamista pidettiin kauan ylemmille yhteiskuntaluokille kuuluneena turhanaikaisena tapana ja nurmea puolestaan karjan ruokana, eikä piha-alueiden esteettiseen ympäristöön kuuluvana osana. Anna Tuominen nostaa artikkelissaan esiin suomalaisten kotipihojen muuttumisen puutarhamaisemmiksi 1940-luvulta lähtien. Tämä puutarhaistuminen merkitsi piha-alueiden siistiytymistä sekä nurmikon, puiden ja koristekasvien yleistymistä osana hoidettuja ja kalus-

tettuja kotipihoja eri puolilla Suomea. Tuomisen tutkimusaineistona on Turun yliopiston vuonna 1979 toteuttama kyselyaineisto, jonka aiheena oli ”pihamaat”.

Suomen muuttuminen maatalousvaltaisesta maasta teollistuneeksi ja jälkiteolliseksi yhteiskunnaksi näkyy konkreettisesti juuri kotipihojen tasolla. Piha ei enää ollut työpaikka tai läpikulupaikka, eivätkä kotieläimet enää kulkeneet pihoilla vapaina. Vaikka läheskään kaikilla ei ole omaa yksityistä pihaa, kuuluvat pihat vähintäänkin kerrostalopihojen muodossa suomalaiseen arkeen. Suomen vaurastuminen näkyi selkeästi halussa ja mahdollisuuksissa istuttaa pihoille koristekasveja tai niiden kalustamisessa ja yleisessä siistiytymisessä. Siitä, mikä oli kuulunut herrasväen elämäntapaan, tuli tavallista ja arkista myös työssäkäyväälle väestölle.

Pihojen ja puutarhojen historiaan kuuluu olennaisena suunnittelu, joka ei välttämättä ole toteutunut sen enempää kaupunkien puistoissa, kartanoiden puutarhoissa kuin pienissä pihoissa-

kaan. Taloudelliset reunaehdot, ajankäyttö ja alan osaaminen ovat muokanneet puutarhojen historiaa enemmän kuin mikä aina näkyy suunnitelmissa tai puutarhojen, puistojen ja pihojen nykytilassa. Silti puutarhojen perustamisen, pihojen kohentamisen ja puutarhanhoidon askareiden tärkeimpiin syihin kuuluvat varmasti myös ihmisten halu tuottaa ympärilleen erilaisia puutarhatai puistotilassa aistittavia elämyksiä, vehreitä näkymiä, kukkien väriloistoa ja illan hämärtyessä voimistuvia tuoksuja.

Johanna Ilmakunnas on pohjoismaisen historian apulaisprofessori Åbo Akademiassa.

Sähköposti: johanna.ilmakunnas@abo.fi.

Teemanumeron toisena vierailevana päätoimittajana on ollut puutarhojen aistimaailmoja tutkiva FM **Laura Yli-Seppälä** Turun yliopiston Suomen historiasta.

Sähköposti: lhylse@utu.fi.